

Матрос Ольга
Matros Olha
к. пед. наук, старший викладач
кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

МАРІЯ ВІКТОРІВНА ЛУЧИЦЬКА – БЛАГОДІЙНА ДІЯЧКА В ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

(1852 –1924)

Сьогодні з'явилася реальна можливість для висвітлення еволюції і простеження динаміки жіночої репрезентації в історії соціальної роботи України, з'ясування та аналізу досвіду видатних жінок, які здійснили значний внесок у цій сфері, перегляду та нового прочитання традиційної проблематики, об'єктивного незаангажованого висвітлення подій і фактів.

Друга половина ХІХ – початку ХХ ст. – період становлення національної системи освіти й виховання, внесення національного компонента в структуру педагогічної науки, епохи народження цілої плеяди відомих і значних меценатів, благодійників та громадських діячів. Але багато дружин видатних педагогів залишалися в «тіні» своїх чоловіків та не були відомі, хоч займалися значною громадською та благодійною діяльністю. Найбільш повне та репрезентативне дослідження громадсько-благодійних феноменів минулого можливе лише у контексті розвитку національної культури. Тому, першочерговим стає завдання висвітлення імен видатних

жінок в історії соціальної роботи в Україні, спадщина яких не була досліджена, але є досить актуальною сьогодні. Тому варто згадати про постать М. Лучицької.

Марія Вікторівна Лучицька (1852–1924) – відома літераторка, перекладачка-поліглот художньої і наукової літератури із європейських мов, а також активна громадська діячка у сфері соціальної допомоги та благодійності. М. Лучицька народилася в селі Каврай, Золотоношського повіту Полтавської губернії. Вона була дочкою Коллежського Регістратора, а це був найнижчий дворянський чин 14 класу в Табелі про ранги в Росії XVIII–XIX ст. Разом зі своїм чоловіком – Іваном Васильовичем внесли вагомий вклад у формуванні культурного середовища в Києві у кінці XIX – на початку XX ст.

Як згадує О. Новікова «Марія Вікторівна була надзвичайно обдарованою людиною. Але вона була представницею середовища, де дівчата із звичайними здібностями виростили також освіченими гуманними людьми, що часто працювали вчительками в родинях і гімназіях і несли світ знань у народ. Є згадки проте, що М. Лучицька допомагала хворим, неписьменним, діяла в різних благодійницьких товариствах» [5, с. 13].

Ще з 13-річного віку юна М. Лучицька взялася за переклади. Перші спроби виявилися невдалими. Тому вона вивчала російських письменників Тургенєва, Толстого, Гончарова та ін. Але для М. Лучицької було не головне удосконалити себе, а щоб принести більшої користі тим обездоленим, голодним і роздязненим, яких дуже багато у світі. Головне її бажання принести користь у світ не грамотних, який оточував перекладачку, тому вона стала навчати освіті трьох покоївок, потім влаштувала школу для хлопчиків в особливій, спеціально відведеній кімнаті, де допомагала мати Марії [там само, с. 304].

Восени 1874 р. Марія Вікторівна Требінська познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Іваном Васильовичем Лучицьким (1845–1918) – українським істориком, педагогом, просвітником та активним громадським

діячем, а в травні 1875 р. вони одружилися. Вона була опорою для свого чоловіка, колегою, бо постійно працювала з Іваном Васильовичом, їздила до Франції для поповнення ним матеріалів в архівах, приймала гостей у домі, які були однодумцями, учнями, товаришами вченого, але на жаль М. Лучицька не така відома у сучасній літературі, як Іван Лучицький.

М. Лучицька ще до зустрічі з Іваном Лучицьким готувалася до вступу на медичний факультет університету в Цюриху. Марія блискуче й достроково закінчила Інститут шляхетних дівчат у Києві. Ще в ранній юності дівчина навчала грамоти селянських дітей, сповідуючи погляди Дмитра Писарева, мріяла працювати й стати лікарем. Самостійно вивчила латинь, прочитала Корнелія Непота, Цезаря, вивчала математику. Під впливом І. Лучицького, яркого і емоційного, вона захопилася історією. Після весілля подружжя поїхали до Парижу. Чоловік М. Лучицької домовився, що б вона працювала в парижському архіві з документами на іспанській мові. У 1877 р. у них народився син – Володимир, а у 1880 р. донька – Ольга, а згодом син Микола [5, с. 302, 313].

Тому всі мрії закінчити медичний університет та стати лікарем не збулися, але вона себе віднайшла в іншій справі, які стали сенсом її життя.

Початком активної літературної діяльності та першим серйозним заробітком Марії Вікторівни став переклад у Парижі на російську мову праці Г. Спенсера «Обрядовое правительство», яка була надрукована в «Отечественных записках».

Важливим її аспектом в галузі соціальної роботи стала праця в Денних притулках для дітей робітничого класу, зокрема, у 1875 р. М. Лучицькій запропонувала А. Кістяківська стати членом Денного притулку для дітей робітничого класу, яка була головою цього товариства після Л. Драгоманової. Згодом М. Лучицьку обрали секретарем товариства і 15 років вона виконувала ці обов'язки. Цей заклад, який спочатку складався з одного притулку із 30 дітей, розрісся до 5 притулків, і один єврейський, які разом нараховували близько 3 тисяч дітей по всіх притулках. В основі цих

притулків лежала виключно безкорислива праця жінок інтелігенції, які для утримання цих притулків влаштовували благодійні вечори, бали, концерти, лекції, новорічні ранки, лотереї, збирали кошти, пожертвування [там само, с. 298–299].

Головною метою таких притулків було полегшити життя незаможних робітників, взявши їхніх дітей під опіку та догляд на цілий день. Такі сім'ї не могли дозволити своїм дітям найняти гувернанток, тому ці притулки піклувалися про малолітніх дітей з незаможних сімей.

Також, М. Лучицька приділяла багато часу для громадської діяльності, адже вона займалася дитячим притулком в Києві, стала членом розпорядчого комітету Вищих жіночих курсів, на яких згодом викладав її чоловік. У книзі В. Онопрієнка вказані спомини М. Лучицької про діяльність у Вищих жіночих курсах, зокрема: «На членах комітету лежав обов'язок добувати кошти для підтримки курсів, чергувати по черзі на курсах, записувати слухачок, пояснювати їм різні незрозумілі для них моменти, відвідувати засідання комітету два рази на місяць. Курси працювали дуже успішно, адже необхідність у вищій освіті була дуже сильною для тодішньої жіночої молоді [3, с. 17–18].

Марія Вікторівна відвідуючи курси, досить часто згадувала про свою нездійснену мрію, вступити до Цюрихського університету та здобути вищу освіту.

Влітку 1878 р. Марія Вікторівна з чоловіком відвідали Москву, де в будинку відомого історика М. Ковалевського відбулося їхнє знайомство з видавцем К. Солдатенковим, який замовив М. Лучицькій переклад трьох томної «Истории XIX века», яка була опублікована під редакцією І. Лучицького. Після цього протягом трьох десятиріч К. Солдатенков постійно замовляв у М. Лучицької переклади історичних праць. У його видавництві М. Лучицька опублікувала «Историю современной Европы» Ендрюса, «Историческую географию» Е. Фримана, «трехтомную Историю Франции» Л. Грегуара [там само, с. 18–19].

Ще одним моментом у благородній діяльності М. Лучицької було те, що вона допомагала влаштувати в Києві перші концерти Миколи Віталійовича Лисенко. Не одноразово М. Лисенко звертався з проханням до М. Лучицької, підняти на засіданні Розпорядчого комітету Вищих жіночих курсах питання про направлення через званого чиновника із Петербургу Половцева, звернення на дозвіл виконувати українські народні пісні на благодійних концертах. Мотивуючи це тим, що українська музика подобається публіці. Також, М. Лисенка вважав, що так можна підвищити збори, як основне джерело існування курсів. Все ж чиновниками було дозволено влаштувати концерт на користь курсів. Тому М. Лисенко влаштував концерт з новою програмою, з використанням українських пісень у виконанні студентського хору з його акомпанементом. (Мемуари, с.313).

При кінці 1880 р. студенти Київського університету Св. Володимира звернулися до чоловіка І. Лучицького з проханням влаштувати бал на їх користь. Тому вирішили просити у керівництва закладу дозволу влаштувати бал в актовому залі. Майже всі дружини професорів прийняли участь у влаштуванні балу. Не була виключенням і М. Лучицька, яка теж прийняла участь. В актовому залі влаштували танці, у суміжному приміщенні були накриті столи зі шампанським, винами і закусками. На чолі кожного із столів стояла одна із дам, їй допомагали пригощати і збирати кошти декілька молодих людей. Це був перший і останній бал у стінах Київського університету Св. Володимира. Адже викликав деякі плітки та суперечки серед інтелігенції [5, с. 313].

У 1882 р. до М. Лучицької надійшов лист з подякою від студентів Ф. Василевського, А. Урусова та М. Молчановського та ін., у якому зазначалося: «...дозвольте виразити нам вдячність за щире Вашу участь і сприяння, яке Ви нам виявили при влаштуванні музично-танцювального вечора, який відбувся 21 лютого 1881 р. в будівлі Київського університету Св. Володимира для допомоги недостатніх студентів нашого університету» [9, арк. 1].

Поворотним моментом у житті сім'ї Лучицьких став 1890 р., коли всю Росію охопив страшений голод. Інтелігенція, всі здорові сили суспільства прагнули допомогти страждаючому народові. Інтелігенція Києва вирішила видати «Киевский сборник в пользу голодающих», залучити до участі у ньому українських, російських і закордонних письменників. А М. Лучицькій вдалося отримати для збірника ряд творів скандинавських письменників [3, с. 24–25]. Як згадує у своїх мемуарах М. Лучицька: «...найбільш охоче відгукнулися скандинави – кожний, до кого я звернулася, прислав свої твори, хто повість, хто відбиток. Німці також відізвилися. Найменше, хто відгукнувся на прохання були французи, у них, по їх словам нічого не було готово, а написати що-небудь нове не було часу. Тому зібралась група київських письменників, і через деякий час збірник був готовий» [5, с. 323]. На долю М. Лучицької випав переклад всіх скандинавських творів. Г. Леффлер прислав частину своїх спогадів про чудову жінку Софію Ковалевську, яка читала лекції у Стокгольмському університеті. Ці спогади у Г. Леффлера придбав журнал «Северный вестник» та доручив Марії Вікторівні їх переклад [там само, с. 323–324].

У 1892 р. у «Северном вестнике» був надрукований переклад М. Лучицької біографії С. Ковалевської і книга Е. Фрімана «Историческая география».

У 1895 р. видавець К. Солдатенков замовив у М. Лучицької переклад Л. Грегуара «История Франции в XIX веке», який вона здійснила і праці автора вийшли в чотирьох томах у 1896-1897 рр. [там само, с. 325].

М. Лучицька вивчала данську мову, тому переклала і опублікувала в «Северном вестнике» роман Б. Бйорнсона «Новые веяния», видала за власний рахунок два збірника праці скандинавських письменників із розповідями Б. Бйорнсона, Х. Ібсена, Габорга. Журнал «Северный вестник» зробив Марію Вікторівну постійним своїм автором. Перекладачка багато публікувалася в журналі «Божий мир». Значною подією став її переклад «Истории Европы XIV века» Ч. Файфа [3, с. 25].

У 1899 р. до М. Лучицької звернулася Леся Українка з проханням дати їй декілька уроків шведської мови, на що та погодилася. Як згадує М. Лучицька: «Учениця виявилась досить здібною до засвоєння мови» [5, с. 329].

У 1900 р. Марія Вікторівна важко захворіла від перевтоми тому їй прийшлося редагувати переклади збірники творів Золя і Гюґо для київського видавця Фукса [там само, с. 329].

М. Лучицька з І. Лучицьким неодноразово збирали кошти для тих, хто їх потребував, голодуючим шляхом видання збірників, до яких долучали видатних російських письменників, таких як: М. Лескова, В. Короленка, М. Горького, Ф. Сологуба, К. Станюковича та ін. З багатьма із них подружжя Лучицьких пов'язувала дружба і постійне листування [3, с. 30].

Предметом особливого піклування родини Лучицьких були Вищі жіночі курсив Києві, де І. Лучицький викладав з 1878 р., з початку їх заснування. Про це свідчить постанова Розпорядчого комітету Вищих жіночих курсив повідомити комітет про власний курс лекцій ученого на затвердження попечителем Київського навчального округу [7, арк. 1].

І. Лучицькому цікаво було викладати на курсах, про що згадує у мемуарах його дружина Марія Вікторівна, яка була членом Розпорядчого комітету при Вищих жіночих курсах.

Так, за благодійної участі І. Лучицького, а саме на кошти від прочитаних ним лекцій, Київським товариством грамотності була заснована народна безкоштовна бібліотека-читальня для всіх жителів міста Києва та планувалося зібрати, по можливості, всі матеріали з народної освіти взагалі та з народної освіти Південно-Західного краю. Плати за користування книгами та періодичними виданнями не брали, а ті, хто бажав взяти книги додому, повинні були надати поручительство від особи, яка займала привілейоване громадське становище, або була відома адміністрації бібліотеки. Також при Товаристві була організована особлива бібліотечна комісія, яка, крім формуванням бібліотеки, займалася пошуком коштів на

розповсюдження книг серед народу та збором інформації про школи, які найбільше потребують бібліотеки. Активну народно-педагогічну роботу вела у Товаристві дружина І. Лучицького, М. Требінська, яка порушила питання про необхідність організації при Київському товаристві грамотності особливого бюро, яке збирало б свідчення про вчителів, що шукають роботу, а також про вакантні вчительські посади [1, с. 8, 12, 14]. А в 1897 р. М. Лучицька стала попечителькою відкритої у жовтні 2-ї недільної жіночої школи у Павловському провулку. Загалом у цьому році було відкрито три недільні школи в м. Києві: дві чоловічі на Маріїнсько-Благовіщинській вулиці та в передмісті міста Звіринці, і одна жіноча в Павловському провулку. Всі три недільні школи були засновані у денних притулках для робітничого класу на таких умовах: 1) завідувачами школи ставали священники, затверджені Київським Відділом Училищної Єпархіальної Ради; 2) учні призначалися Радою Товариства після згоди священника, що завідував школою, і докладав про це відділу Єпархіальної Ради; 3) програми школи повинні відповідати церковно-приходському; 4) попечительство школою може бути надане особам, які рекомендовані Товариством; 5) нагляд над школами повинен здійснюватися на загальних основах, як і в церковно-приходських школах; 6) у ролі законовчителя у недільні школи запрошуються виключно викладачі духовно-навчальних закладів [2, с. 10–11]. Марія Вікторівна увійшла до складу Шкільної Комісії, яка мала на меті розробляти як теоретичні, так і всі практичні питання, пов'язані зі шкільною справою [там само, с. 31].

На початку 1901 р. представниця групи інтелігенції м. Києва, які заснували жіночу недільну школу в Павловському Денному притулку, запропонували М. Лучицькій очолити цю школу. Марія Вікторівна погодилася бути завідуючою і викладачкою в одній із груп. Всі 50 осіб склали групи по 5 осіб. Їх навчали читанню, письму, арифметиці, географії, історії [5, с. 331–332].

М. Лучицька постійно дбала про недільні школи, запрошувала різних відомих діячів для читання лекцій на користь недільної школи. Цьому свідчить лист, який надійшов до Марії Вікторівни від письменника С. Ємтатвевського 1901 р., в якому зазначалося: «Дуже шкода, що не міг відповісти Вам вчасно. Лист шукав мене у Петербурзі, а знайшов у Ялті лише сьогодні, 26 січня. Але, загалом, я не зміг би виконати Ваше прохання, прочитати лекцію у недільній школі, не дивлячись на глибоке співчуття до недільних шкіл, на жаль, я ніколи не виступав перед публікою і не можу виступати....» [8, арк. 1].

В 1902-1903 рр. М. Лучицька редагувала і підготувала до друку видання повного зібрання творів Е. Золя, яке вийшло у світ у видавництві Фукса в 1903 р. [5, с. 332].

Загалом, вона відредагувала 22 томи творів Гюго і 48 томів Золя, написала дослідження про Х. Ібсена. Вона вперше ввела в коло читання сучасників скандинавську літературу XIX–XX ст. – Г. Брандеса, Х. Ібсена, Б. Бьєрнстона, Г. Леффлера та ін. [5, с. 13].

Про благодійну діяльність М. Лучицької свідчить і те, що до неї часто зверталися за допомогою. Так, наприклад у 1906 р. до перекладачки надійшов лист від ради Вищих жіночих курсів у Казані. У листі зазначалося, що рада прагне придбати книги з предметів історико-філологічного та юридичного факультетів для заснування студентської бібліотеки Вищих жіночих курсів, тому звертається до М. Лучицької з проханням пожертвувати на користь бібліотеки по можливості всіх власних видань та чим виразити співчуття до вищої жіночої освіти в Росії [6, арк. 1].

На зламі свого життя Марія Вікторівна отримувала мізерну пенсію (20 крб.), а з ними жила ще стара няня її дітей і онука Оленка, дочка загиблого сина Миколи, так що М. Лучицькій доводилося підробляти ще уроками французької.

У 1924 р. М. Лучицька померла. Такою була «подяка» від деяких тих, кому вона в дитячих притулках несла світ знань і любові, створювала разом з іншими інтелігентами сите життя і можливість навчатися [5, с. 15].

Отже, постать Марії Вікторівни Лучицької, хоч і маловідома, але є досить багатогранною у галузі соціальної роботи, адже М. Лучицька активно сприяла благодійним організаціям Києва та інших міст з метою допомоги незаможним студентам, дітям робітників, сиротам і поліпшення побуту робітничого класу в Києві й інших містах, виконувала обов'язки завідуючої у недільній школі в Павловському Денному притулку і викладачкою в одній із груп, була членом Розпорядчого комітету при Вищих жіночих курсах. Важливим аспектом у її діяльності було те, що вона до кінця свого життя займалася перекладами книг відомих світових авторів, чим збагачувала культурний розвиток українського народу. На нашу думка, ця особистість заслуговує на увагу, адже зробила неабиякий внесок у розвиток соціальної роботи України.

Список використаних джерел

1. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1896 г. – Киев :Типография императорского университета Св. Владимира Н. Т. Корчака-Новицкого, 1897. – 45 с.
2. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности за 1897 г. – Киев : Типография императорского университета Св. Владимира Н. Т. Корчака-Новицкого, 1898. – 48 с.
3. Онопрієнко В. І. Владимир Иванович Лучицкий 1877–1949 / В. І. Онопрієнко ; [отв. ред. И. И. Мочалов]. – М. : Наука, 2004. – 283 с. : іл. – (Серія «Научно-биографическая литература» / РАН).
4. Таран Л. В.Иван Васильевич Лучицкий (1845–1918) / Л. В. Таран // Портреты историков : время и судьбы: в 2 т. – Т. 2: Всеобщая история / [отв. ред. Г. Н. Севастьянов и др.]. – М. : Иерусалим, 2000. – С. 267–275.
5. Українознавчі студії та мемуари Івана та Марії Лучицьких (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] : [Збірник] / Інститут української археографії та

джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Інститут всесвітньої історії РАН (м. Москва) ; упорядкув., опрацюв. текстів, вступ. слово, біогр. та бібліогр. матеріали О. О. Новікова ; голова ред. кол. П. С. Сохань. – К. : [б.и.], 2007. – 403 с.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Інститут рукописів Національної бібліотеки України

ім. В. І. Вернадського

Ф. 66. Іван Васильович Лучицький

6. Спр. 553. Письмо Лучицкой Марии с просьбой пожертвования всех ее изданий студенческой библиотеке Высших женских курсов в Казани. 4 декабря 1906 г., 1 арк.

Ф. III. Комплексний фонд «Листування». Зібрання листів видатних діячів науки, культури і освіти XVII–XX ст.

7. Спр. 8044. Распорядительный комитет по устройству Высших женских курсов в Киеве И. Лучицкому. Письмо 9 октября 1878 г., 1 арк.

8. Спр. 8127. Лист письменника до М. В. Лучицької з приводу лекцій на користь недільних шкілз Ялти в Київ. 26 січня 1901 р. 1 арк.

9. Спр. 57126. Письмо М. В. Лучицкой от товарищей распорядителей вечера. 1882 г. 1 арк.